

ПРОСТИТУЦІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК КРАЙНІЙ ПРОЯВ СТАТЕВОЇ ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ

Поняття “деморалізація” акцентує увагу на порушенні широкого спектра законів, норм, правил і традицій, які є обов’язковими для виконання членами суспільства. Функціонування людини згідно із цими вимогами, правилами, нормами й законами схвально сприймається, вважається єдино можливим, прийнятним, правильним у моральному аспекті. Нехтування ж цими нормами викликає суспільний осуд, негативне ставлення, стигматизацію більшості людей щодо тих, які дозволили собі ці норми порушити. Виконання норми вимагає знання її сутності з боку суб’єкта, розуміння інтерналізації та реалізації в житті.

Але норма несе в собі не лише середньостатистичну величину, яка характеризує певне соціальне явище чи процес, а й серію допустимих відхилень від цієї величини в певному діапазоні, визначеному суспільством. Предметом наших зацікавлень є причини, прояви, наслідки відхилень у поведінці й у сфері статевого життя молоді, що перевищують міру морально припустимого, тобто є аморальними, і способи їх профілактики та коригування.

Аналіз існуючих дефініцій поняття деморалізації вказує на три основні аспекти прояву цього явища: 1) руйнування та втрата особистістю духовних, моральних і культурних цінностей, які панують у цьому суспільстві; 2) моральний занепад особистості, її розбещеність у поглядах і поведінці, недотримання дисципліни, що логічно впливає з руйнування системи моральних цінностей; 3) втрата настрою, здатності до дій, праці, соціальної активності, що тісно пов’язано з духовною й моральною деградацією особистості та відображає негативні психологічні зміни в її структурі.

Однією зі сфер життєдіяльності, в якій наслідки деморалізації здатні виявлятися особливо гостро й брутально, є сфера статевої відносин. Сексуальна поведінка сучасної молоді стає дедалі більш розкутішою, а суспільне ставлення до вільних статевої стосунків усе більш ліберальним. Незаперечним свідченням цієї сексуальної “свободи” є зниження віку початку сексуальних контактів (частка молоді, яка має перший статевий контакт ще в шкільному віці, невпинно зростає); високий рівень сексуальної активності підлітків; поширення дошлюбного статевого життя; часта зміна партнерів; зростання кількості абортів і пологів серед молоді. Тож завдання вивчення проблеми статевої деморалізації молодих українців й українок актуалізується самим плином життя.

З огляду на зазначене, а також з урахуванням того, що наше дослідження стосується конкретної статево-вікової категорії людей – неповнолітніх дівчат, є потреба конкретизувати прояви статевої деморалізації, які є характерними для цієї статево-вікової групи. Ці прояви

стосуються двох взаємопов'язаних між собою систем: 1) духовно-моральних цінностей, цілей, мотивів, поглядів, норм, правил (світоглядна система); 2) дій, вчинків, стилю і способу життя (біхевіоральна система). Деградація в першій з них пов'язана з духовно-моральною кризою особистості, занепадом її моральних, духовних, культурних і релігійних цінностей і соціально значущих якостей особистості, безвідповідальним ставленням до виконання соціальних ролей (доньки, сестри, нареченої, дружини, матері тощо), емоційною незрілістю та спотворенням системи потреб, що мають примітивний, споживацький зміст. Щодо другої, то, на нашу думку, біхевіоральними проявами статевої деморалізації неповнолітніх дівчат є: ведення раннього статевого життя, проміскуїтет (часта зміна сексуальних партнерів), гомосексуальні стосунки (у сенсі відхилення від релігійної норми, наприклад, християнської моралі), захоплення порнографією, зоофілія, інцест, груповий секс (оргії), спонсоринг і проституція.

Метою статті є аналіз явища статевої деморалізації неповнолітніх дівчат як передумови залучення до проституції.

Серед згаданих проявів статевої деморалізації дівчат найбільш небезпечною й згубною щодо наслідків як у психофізичному, так і в соціальному контексті є проституція, яка стала для України значною соціальною проблемою. Показовим є добровільне входження частини молодих українських дівчат до сфери секс-бізнесу, а також втягування їх до діяльності міжнародних злочинних угруповань, які займаються торгівлею людьми.

Характерними ознаками проституції є:

- надання позашлюбних сексуальних послуг за винагороду, що має характер промислу та стилю життя;
- вступ у позашлюбні статові зв'язки з різними особами;
- нерозбірливість у контактах;
- відсутність емоційно-почуттєвого зв'язку з клієнтом.

Особливо небезпечним антисоціальним явищем і проявом статевої деморалізації є проституція неповнолітніх. За останні роки як в Україні, так і в багатьох країнах світу проституція “помолодшала”. Якщо п'ять-шість років тому суспільство було шоковане участю в сексуальній індустрії дівчаток 14–15 років, то сьогодні цей вік знизився до 12–13 років. У країнах Південного Сходу цей вік ще нижчий – 9–10 років [1, с. 199].

З огляду на законодавчо закріплене розуміння поняття неповнолітнього як особи віком до 18 років, а також на незавершеність процесу соціалізації молодих дівчат, що виявляється в їхній неготовності до належного виконання ролі дружини та матері, схилиємось до думки, що *проституція неповнолітніх* – це форма позашлюбних статевого контактів, які полягають у наданні сексуальних послуг за матеріальну винагороду дівчатами й хлопцями віком до 18 років. До проституції неповнолітніх (у широкому, юридичному розумінні терміна “неповнолітній”) належить також і підліткова проституція. Остання має свої причини й особливості (табл. 1, 2).

Причини підліткової проституції

Причини	Конкретні прояви причин
Біофізичні, генетичні, медичні	Вплив спадкових факторів; гормональні зміни в організмі; гіперсексуальна активність; шизофренія у формі яскраво вираженої німфоманії тощо

Продовження табл. 1

Причини	Конкретні прояви причин
Психолого-педагогічні	Бажання виглядати дорослим; прагнення здобути підтримку й захоплення ровесників; несформована або деформована система моральних цінностей; форма самоствердження; цікавість; орієнтація на задоволення своїх потреб будь-якою ціною; посттравматичний синдром сексуального насильства; несформованість позитивного образу “Я”, низька самооцінка
Соціально-педагогічні	Невідповідність освітніх програм статевого виховання; низька статева культура особистості; конфлікти в сім’ї; неблагополуччя в родині: пияцтво й аморальна, деструктивна поведінка батьків, бездоглядність або занадто жорсткий контроль, який викликає протест, порушення емоційних контактів із батьками, особливо з матір’ю; педагогічна занедбаність дитини через негативне мікросоціальне середовище; шкільна негачія (фобія), розрив позитивних зв’язків із школою тощо; зваблення дорослими, примус
Соціально-економічні	Бідність; бездоглядність; безробіття; бажання неповнолітніх швидко стати матеріально незалежними тощо

Особливості підліткової проституції

Правові	Правовий нігілізм підлітків, що пов’язаний з асоціальним оточенням (відсутність усвідомлення загрози криміналізації своєї поведінки та способу життя)
Матеріально-економічні	Одержання плати за секс-послуги не лише в грошовому еквіваленті (харчі, речі, косметика, наркотики, алкоголь тощо)
	Відсутність постійного місця для надання секс-послуг (салон автомобілів, під’їзди, підвали, горища, парки, вокзали тощо)
Психологічні	Підвищений рівень тривожності в неповнолітніх дівчат-повій
	Шантаж і залякування підлітків розголошенням таємниці їхньої статевої поведінки з боку сутенерів, міліціонерів та ін.
	Неусвідомленість власних вчинків: у сексуальній поведінці підлітків (переважно) домінують не матеріальні, а психологічні мотиви
Соціально-педагогічні	Сексуальні контакти неповнолітніх у стані сп’яніння; неусвідомленість усієї гами негативних наслідків такого стилю життя для фізіологічного, психологічного та духовного здоров’я молодої жінки

Як видно з табл. 1, підліткова проституція найчастіше зумовлена взаємодією різних причин.

Яка саме з них спонукає конкретну дівчину вдатися до заняття проституцією – це питання індивідуального психологічного й виховно-педагогічного аналізу; для нас же важливо структурувати весь обсяг

деморалізуючих причин (чинників), які тією чи іншою мірою спроможні призвести до статевого розбещення.

Конфігурація наведених чинників, що притаманна сучасному українському суспільству, зумовлює характерні особливості підліткової проституції. Українські дослідники А. Капська, О. Безпалько, Р. Вайнола [2, с. 73–74] окреслюють особливості підліткової проституції, які ми подаємо в табл. 2.

Означені прояви відображають сутність явища статевої деморалізації в середовищі неповнолітніх дівчат, яке полягає в швидкому зароблянні грошей за надання послуг сексуального характеру. Займаючись проституцією, підлітки не бажають здобувати освіту, професію, вдосконалювати особистісний розвиток, пояснюючи це тим, що матеріально забезпечені краще, ніж кваліфіковані працівники. Іншою вагомою проблемою виступає руйнування нормальних міжстатевих стосунків, які для молоді дівчини закономірно повинні прямувати до шлюбу та створення міцної сім'ї.

Зважаючи на окреслене, вважаємо, що для молоді людини проституція є проявом і водночас найважчим наслідком статевої деморалізації, оскільки не лише спричиняє духовно-моральну деградацію особистості, а й чинить деструктивний, руйнівний вплив на всі сфери її психосоціального функціонування (інтелект, мислення, психологічні властивості та якості особистості, самооцінку, дисфункційність соціальних ролей, руйнування фізичного й психічного здоров'я). Однак проституція не є продуктом сучасних глобалізаційно-інформаційних процесів; це негативне соціальне явище має історичний характер і пройшло довгий шлях у своєму розвитку. Ще у стародавньому світі проститутки поділялися на різні категорії залежно від типу та рівня послуг, які вони надавали, культурно-освітнього рівня, віку й зовнішньої привабливості. Поділ зберігся до сьогодні. Однак у зв'язку зі значним покращенням умов життя людей, бурхливим розвитком науки та техніки, зокрема, інформаційних технологій, при зростанні попиту на платний секс його ринок значно розширився, урізноманітнівся й криміналізувався. З'явилися нові види послуг і пошуку клієнтів (секс по телефону, скайпу, Інтернету), небачених розмірів набула порнографія та торгівля людьми. Водночас наявні такі негативні тенденції, як значне "помолодшання" проституції, використання щоразу нових способів ошукування та шахрайства для втягування в секс-бізнес молодих, наївних дівчат, практично дітей, напівофіційне надання секс-послуг у низці легальних відпочинкових спортивно-оздоровчих, лікувально-рекреаційних та інших інституцій (масажні салони, готелі, сауни тощо). Тривогу викликають численні факти демонстрування у вечірніх годинах на деяких зарубіжних телеканалах офіційних запрошень щодо платного сексу, легкодоступність порнопродукції в Інтернеті тощо. Така "популяризація" комерційного сексу з можливістю швидкого збагачення в ситуації безробіття, низького рівня життя й безгрошів'я становить велику загрозу для молодих українських дівчат (особливо вихідців з неблагополучних і дуже убогих родин, а також дітей-

сиріт), котрі зваблені обіцянками та спрагли “легкого” і “красивого” життя, що так вабить з телеекранів і вітрин супермаркетів, найчастіше стають легкою поживою торгівців людьми.

Традиційно соціологічне вивчення явища проституції проводилось у контексті соціології злочинності та девіацій. Тобто соціологи визнавали проституцію всього лише одним з проявів порушення законів, правил і норм поведінки людини в суспільстві. Пізніше під впливом феміністичних течій розширилася сфера вивчення означеної проблеми, зокрема, в контексті гендерних відносин і соціально-економічного становища жінок.

Тож цілком очевидно, що значний рівень деморалізованої поведінки підлітків, підліткової проституції в Україні вимагає принципово нового, ґрунтовного вивчення основних детермінант, які зумовлюють це негативне явище. У свою чергу, для цього потрібно створити відповідну теоретико-методологічну та методичну базу. Як крок до її формування пропонуємо, зокрема, такі детермінанти поділити на: 1) *макрочинники* – ті, що стосуються суспільних явищ і процесів, які сприяють статевій деморалізації; 2) *мезочинники* – спричинені невідповідним функціонуванням інституцій (загальноосвітня школа, ПТНЗ, інтернатні установи, деструктивна сім’я, ЗМІ, вплив вуличного оточення, молодіжних субкультур); 3) *мікрочинники* – зумовлені роллю особистості в процесі її деградації (криза моральних цінностей, негативні риси характеру: впертість, лінощі, агресивність, моральна розпущеність, проблеми зі здоров’ям).

Макрочинники, які сприяють поширенню явища статевої деморалізації, можна поділити на три групи:

– *соціально-економічні та кримінологічні*: зниження загального рівня життя (матеріальні нестатки, низький рівень добробуту громадян, у тому числі молоді); соціальна нерівність у країні; кризові ситуації в суспільстві й економіці; недосконалість програм молодіжної політики; відсутність попиту на кваліфікованих робітників, безробіття молоді; проблеми адаптації молодих людей до умов реформування соціально-економічної сфери української держави; хиткість політичного устрою; криміналізація економіки держави, поширення злочинності, наркоманії тощо; недосконалість соціальної політики держави, помилки та корупція в діяльності правоохоронних органів; порушення принципів соціальної справедливості; малоєфективний соціальний захист незабезпечених груп населення; неможливість задоволення потреби в самореалізації; алкогольні традиції, гендерна нерівність та упередженість;

– *соціально-педагогічні та психологічні*: соціальна незахищеність неповнолітніх дівчат; негативний соціальний статус випускників інтернатних установ у суспільстві; вибір педагогічно невиправданих моделей виховання дітей у сім’ї; соціальна дезадаптація молодих дівчат; низький рівень профілактичної роботи та сексуальної просвіти; стрес і навчально-інформаційне перевантаження; споживацька психологія; спроба

за допомогою фізичної близькості вирішити проблеми психологічного дискомфорту та побутової невлаштованості;

– *культурно-освітні*: криза духовних цінностей; зокрема, занепад духовно-моральних орієнтирів молодого покоління; сексуальна пропаганда в ЗМІ; деформація ціннісних орієнтацій і установок сексуальної поведінки серед молодих людей; негативний вплив молодіжних субкультур; знецінення ролі материнства; формальний підхід до організації освіти та її відірваність від процесу виховання; негативний вплив західних моделей “вільного кохання”; низький моральний рівень значної частини суспільства тощо.

Серед *мезочинників*, вивчення яких означає реалізацію інституційного підходу до заявленої проблеми, слід звернути особливу увагу на низький рівень організації статевого виховання та сексуальної просвіти в загальноосвітніх закладах (загальноосвітня школа, школа-інтернат, ПТНЗ), оскільки саме в цій площині занедбаної педагогічної роботи слід шукати нереалізований потенціал змін на краще.

Іншим важливим чинником є неефективність діяльності сім'ї й освітньо-виховних закладів у правильному та доцільному розподілі обов'язків щодо статевого виховання й сексуальної просвіти дівчат-підлітків та юнацтва. Єдність дії загальноосвітніх закладів і сім'ї у процесі виховання статево свідомих особистостей у нашій державі практично реалізується лише в планах і звітах. Неефективність роботи можна пояснити, зокрема, практичною втратою зв'язку сім'ї із загальноосвітніми навчальними закладами (що спостерігається, наприклад, у деструктивних сім'ях, де батьки не бажають цікавитися навчанням і вихованням своїх дітей; такі самі наслідки має надмірна заангажованість батьків на роботі, неповний склад сім'ї, виїзд батьків на заробітки за кордон тощо), а також недостатніми знаннями педагогів умов життя та виховання своїх учнів.

До *мікрочинників*, які можуть провокувати процес деморалізації неповнолітніх, слід віднести їхню схильність до ризикованої поведінки через: низьку самооцінку, кризу моральних цінностей, патологію родини, нездорову цікавість, низький рівень культури, важковиховуваність, упертість, вульгарність, узалежнення від алкоголю, тютюну, наркотичних засобів, перетворення сексу на засіб швидкого заробляння грошей, лінощі, агресивність, бездоглядність, злочинність.

Вивчення ролі окремих чинників і встановлення взаємозв'язку між ними та явищем статевої деморалізації дасть змогу в кожному конкретному випадку діагностувати ризик деморалізації неповнолітньої особи, знайти відповідні можливості й адекватні засоби впливу з метою запобігання аморальній поведінці.

Дослідження зазначених явищ ускладнюється практичною відсутністю статистичних даних, що не дає можливості визначення масштабів поширення цього явища, тим більше в таких його крайніх проявах, як проституція, торгівля дівчатами з метою сексуального рабства. Реальні масштаби виявити практично неможливо, оскільки підрахунки

ведуться приблизні та ґрунтуються лише на інформації усного характеру, або на неадекватних статистичних даних чи поодиноких соціологічних дослідженнях [3], а також даних громадських організацій, які працюють у сфері запобігання торгівлі людьми [4].

Але українське суспільство повинно визнати наявність і гостроту цієї проблеми. Боротьба з явищем проституції вимагає активності й ініціативи як на міжнародному, так і на державному рівнях, як з боку державних установ, так і неурядових організацій – жіночих, молодіжних, правозахисних та ін. Знання причин, чинників, аспектів, мотивів, наслідків, аналіз і здобуття максимально об'єктивних статистичних даних, які стосуються секс-послуг з боку неповнолітніх, дасть можливість більш ефективно спрямовувати діяльність урядових і громадських структур на відвертання та запобігання цій глобальній проблемі ХХІ ст.

Висновки. Аналіз літератури спрямовує нас до висновку про неоднозначність формулювання поняття поведінки з відхиленнями. Нас цікавили не випадки фізіологічної чи психологічної патології, а відхилення у статевій поведінці, що є змістом соціальної конструкції, тобто спричинені суспільними впливами. Від рівня толерантності суспільства та держави залежатиме, що, по суті, буде визнано “нормальним”, а що – “девіантним”. Зокрема, це стосується і сексуальних проявів. Тому, передусім, потрібно наголосити, що деякі види сексуальної поведінки розглядають як негативні девіації (некрофілія, зґвалтування, педофілія, геронтофілія, зоофілія, насилля щодо партнера тощо); інші – традиційно розглядаються як “відхилення”, але являють собою різновиди сексуальної поведінки в рамках “норми” (гомосексуалізм, трансвестизм, бажані для обох партнерів елементи мазохізму, садизму, мастурбація, оргії, проституція, виготовлення та розповсюдження порнографічної продукції тощо).

В основі девіантної поведінки лежать відповідні мотиви, потреби, звички, які формують структуру особистості та виступають регуляторами аморальної та протиправної активності в поведінці. Проявами девіантної поведінки виступають такі поведінкові реакції: демонстрація, агресія, виклик, самовільне та систематичне прогулювання уроків; пияцтво підлітків; вживання наркотичних речовин, аморальні дії сексуального характеру, зокрема проміскуїтет і проституція неповнолітніх. Остання детермінується широким спектром чинників психологічного, соціального та педагогічного характеру. До основних факторів, які мають визначний вплив на формування статевої поведінки неповнолітніх, зокрема, здатних запобігати (або за певних умов, навпаки, сприяти) стевій деморалізації, ми віднесемо: *соціально-комунікативні* (засоби виховання й спілкування, погляди найближчого оточення: сім'ї, колективу, окремого індивіда, який має в підлітка вагомий авторитет, вплив ЗМІ); *соціально-економічні* (бідність; безробіття; бажання неповнолітніх швидко стати матеріально незалежними тощо); *моральні* (несформована або деформована система моральних цінностей і норм; асоціальна форма самоствердження);

кримінологічні (зваблення, розбещення, насильство, примус, продаж у сексуальне рабство); *біологічні* (конституційні особливості, патологія спадковості); *особистісні* якості (погляди на подальше життя, інтереси, установки, риси характеру).

Статева деморалізація підлітків виявляється в різних формах деструктивної й аморальної поведінки, найважчою з яких вважаємо проституцію неповнолітніх дівчат. Наслідки такої асоціальної поведінки, безумовно, позначаються як на житті окремої особистості, так і на функціонуванні суспільства в цілому. Проведене дослідження причин статевої деморалізації неповнолітніх дівчат дало можливість з'ясувати, що запобігання такій крайній формі її прояву, як проституція, є складним завданням у зв'язку з негативним впливом ряду факторів, серед яких макро-, мезо- та мікрочинники, такі як: кримінальний контекст проституції жінок і дітей; відсутність бажання жертв надати інформацію про подібні дії; неефективна робота відповідних державних інституцій щодо здобуття достовірної інформації про працевлаштування молодих українок за кордоном; відсутність комплексного, збалансованого та погодженого здійснення урядом певних превентивних заходів; неефективні механізми запобігання контрабанді жінками на загальнодержавному рівні; недосконалість системи опіки, що призводить до збільшення кількості безпритульних і бездоглядних дітей, які для виживання змушені працювати в найгірших умовах, зокрема, вдаватися до надання секс-послуг.

Література

1. Дитяча проституція // Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 569 с.
2. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) : навч. посіб. / [А.Й. Капська, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола ; заг. ред. А.Й. Капської]. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова ; Держ. центр соц. служб для молоді, 2002. – 164 с.
3. Секс-бізнес в Україні : спроба соціального аналізу / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Ю.М. Галустьян та ін. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2001. – 159 с.
4. Лакіза-Сачук Н. Запобігання контрабанді жінок з України : українська інформаційна кампанія : звіт про соціологічне дослідження / Н. Лакіза-Сачук, К. Левченко, О. Горбунова та ін. – К. : МОМ, 1998. – 68 с.;
5. Збірка матеріалів з питань боротьби з торгівлею жінками та дітьми // Підготовлено відділом Радника з юридичних питань Посольства США в Україні. – К. : Посольство США в Україні, 2000. – Кн. II. – 325 с.
6. Гишинский Я.И. “Отклонения” в сфере сексуального поведения / Яков Ильич Гишинский // Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других “отклонений”. – СПб., 2004. – С. 368–382.

Шиделко А.В. Проституція неповнолітніх як крайній прояв статевої деморалізації

У статті в рамках дискурсу соціології освіти розглянуто причини та чинники, що зумовлюють статева деморалізацію неповнолітніх дівчат, призводячи їх до проституції.

Ключові слова: молодь, статевa деморалізація, проституція неповнолітніх.

Шиделко А.В. Проституция несовершеннолетних как крайнее проявление половой деморализации

В статье в рамках дискурса социологии образования рассмотрены причины и факторы, которые обуславливают половую деморализацию несовершеннолетних девушек, приводя их к проституции.

Ключевые слова: молодежь, половая деморализация, проституция несовершеннолетних.

Shidelko A. Juvenile prostitution as an extreme manifestation of sexual demoralization

The article in the discourse of the sociology of education considered the causes and factors responsible for the demoralization of young girls having sex, leading them into prostitution.

Key words: youth, sexual demoralization, prostitution of minors.